

ziekteverzuim en werkhervatting van (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte werknemers. De projecten leveren beperkt succes op. Het SFB blijkt met zijn beleid slechts geringe invloed te kunnen uitoefenen op het aantal uitkeringen. De kosten van het sociale zekerheidsstelsel worden in de jaren tachtig overigens flink verhoogd, doordat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) gebruikt wordt als een manier om oudere werknemers af te laten vloeien. Dit gebeurt met medeweten van alle betrokken partijen.

Het onderzoek gaat niet in op de mogelijke omvang van zwart werken in de bouw: werken zonder het betalen van sociale premies. En wat is het effect van werknemers die in hun vrije tijd bij particulieren erbij klussen? Kan dit bijvoorbeeld mede van invloed zijn op het uitkeringsniveau in de bouw?

De toenemende marktwerking in de samenleving dringt in de jaren negentig ook in de sociale verzekeringen door. De auteurs gaan uit van de gangbare motieven voor privatisering, zoals meer doelmatigheid. Door concurrentie zouden werkgevers gestimuleerd worden tot betere arbeidsomstandigheden, met als gevolg minder ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. De vraag of de geprivatiseerde situatie er bijvoorbeeld toe zou kunnen leiden dat (potentiële) werknemers met een hoger gezondheidsrisico slechter af zijn, wordt echter niet gesteld.

De auteurs houden in de tekst verscheidene malen een slag om de arm door te verwijzen naar de hun ter beschikking staande bronnen. Zij gaan echter niet in op de aard en toegankelijkheid daarvan. Een verantwoordiging van het gebruikte materiaal ontbreekt.

De bedrijfsvereniging en het SFB vormen de invalshoek van het onderzoek. Het samenspel met andere belanghebbenden zoals overheid, werkgevers, werknemers en hun organisaties komt helaas weinig naar voren. De auteurs hebben veel aandacht voor zaken als wetgeving, beleid, organisatiewijzigingen, commissies en projecten. De beschrijvende werkwijze gaat echter ten koste van het zicht op de grote lijnen. Er worden veel vakjargon en afkortingen gebruikt. Voor meer duidelijkheid zou een verklarende lijst van veel voorkomende termen handig zijn geweest. Een lijst met afkortingen is er gelukkig wel. Overzichtelijke statistieken ontbreken daarentegen. Alleen de bijlagen bevatten een aantal gedetailleerde tabellen. De bijlagen bevatten verder namenlijsten van bestuur en directie, een literatuurlijst en een register.

Mark van Deursen

S. de Boer, *Van Sharpeville tot Soweto. Nederlands regeringsbeleid ten aanzien van apartheid, 1960-1977* (Dissertatie Utrecht 1999; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, 436 blz., f49,90, ISBN 90 12 08743 0).

Het Nederlandse regeringsbeleid ten aanzien van apartheid in Zuid-Afrika wordt door politicoloog De Boer tot op het bot ontleed aan de hand van veel nieuw materiaal, vooral uit overheidsarchieven. Hij kan daardoor niet alleen het verschil tussen declaratoir en operationeel beleid aantonen, maar tevens de discrepantie tussen intentie en presentatie van het regeringsbeleid.

De onderzoeksperiode wordt begrensd door twee schokkende gebeurtenissen, die niet alleen Nederland maar ook andere landen met betrekking tot apartheidspolitiek wakker schudden. Maar ook de Nederlandse houding ten aanzien van Zuid-Afrika in voorafgaande jaren krijgt terecht ruime aandacht. De bijzondere relatie met Zuid-Afrika, gebaseerd op de stamverwantschap, die nog lange tijd in brede kring werd ervaren, dateerde immers vooral uit de tijd van de Boerenoorlogen rond 1900. Het lijkt me echter veel te ver gaan om, zoals De Boer in navolging van anderen doet, 'de Boerenliefde als nationaal bindmiddel' voor te stellen, wegebbend

met het verdwijnen van de antithese tussen de politieke stromingen (28). Ik word in die opvatting gestaaft doordat die gevoelde stamverwantschap in de praktijk in de jaren vijftig zowel leidde tot begrip voor de Afrikaners, als juist tot schaamte en totale afkeuring van het Zuid-Afrikaanse beleid.

Het grondige onderzoek van De Boer laat zien hoe complex buitenlands beleid is wanneer mensenrechten in het geding zijn. De breed gedragen afkeuring van het apartheidsregime bleek niet voldoende om een eenduidig beleid te dicteren. Tegenstrijdige opvattingen en belangen van ingezetenen en in dit geval tienduizenden naar Zuid-Afrika geëmigreerde Nederlanders, economische belangen van enkele grote bedrijven (Shell, KLM), internationale relaties en de krachtsverhoudingen in de Verenigde Naties stelden beleidmakers voor grote dilemma's. In en buiten het parlement werd grote druk op de regering uitgeoefend om zich duidelijk uit te spreken tegen apartheid. Het eigen recente bezettingsverleden speelde daarbij een rol, maar ook Surinaamse rijksgenoten waren medebepalend voor een kritische houding inzake apartheid. Anderzijds maakten Nederlands eigen koloniaal verleden en met name de opstelling inzake Nieuw-Guinea een verwerping van Zuid-Afrikaans beleid nauwelijks geloofwaardig. Daar kwam bij dat Zuid-Afrika als een van de weinige landen Nederland terzake van Nieuw-Guinea steunde in de VN.

De beginnende omslag in het buitenlands beleid beginjaren zestig werd zeker vergemakkelijkt doordat toen een einde kwam aan de Nieuw-Guineakwestie. Maar ook het feit dat in 1971 een einde kwam aan het tijdperk-Luns was van belang. Zijn opvolgers stonden ondanks hun niet geringe onderlinge verschillen een duidelijker afkeurend beleid voor. Tegelijkertijd zag ook het progressieve kabinet-Den Uyl dat sterker dan voorgaande kabinetten uiting gaf aan zijn afkeer van apartheid zich gedwongen te opereren binnen smalle marges. Minister Van der Stoep, bij wie vooral effectiviteit van beleid hoog in het vaandel stond, kreeg niet voor niets het etiket 'realistisch idealist' opgeplakt (zie zijn biografische schets door Maarten Kuitenbrouwer in D. Hellema, e. a., ed., *De Nederlandse ministers van buitenlandse zaken in de twintigste eeuw* (Den Haag, 1999) 243 vlg.). Te veel belangen streeden met elkaar om de voorrang. De verdedigers van mensenrechten werden wel gehoord, wisten soms iets te bereiken, maar konden niet verhinderen dat andere, interne en externe belangen de overhand hadden. De conclusies van De Boer vertonen in dat opzicht grote overeenkomst met die van Malcontent die al eerder afrekende met het eenzijdige beeld van een door een idealistische traditie beheerste Nederlandse buitenlandse politiek (P. A. M. Malcontent, *Op kruistocht in de derde wereld. De reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelselmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden, 1973-1981* (Hilversum, 1998). Of is het toch een staaltje van een typisch Nederlands idealistische traditie dat de regering haar eigen critici, in de vorm van anti-apartheidsbewegingen, subsidieerde (382)?

De Boer verzette indrukwekkend veel, betrouwbaar en gedegen werk. Het ziet er naar uit dat werkelijk aan alle mogelijke actoren en factoren van invloed op het regeringsbeleid is gedacht. Zijn boek is dan ook vooral een vol boek geworden. Het duizelt de lezer al gauw door de vele namen van actiegroepen en andere maatschappelijke bewegingen. Het verdient daarom aanbeveling het boek achter elkaar uit te lezen, anders dreigt men al snel de draad kwijt te raken. Toch zit het boek goed in elkaar. Elk hoofdstuk vangt aan met een korte inleiding, waarna relevante onderdelen volgens een vast patroon behandeld worden. In het laatste hoofdstuk zet de schrijver alles op een rijtje en blijkt hij alle beloften te hebben vervuld. Zijn conclusies zijn helder en overtuigend. Zelf geeft de auteur aan op welk gebied nader onderzoek aanbevelenswaardig is. Bijvoorbeeld een vergelijkende landenstudie inzake bevordering van men-

senrechten, vooral naar het verband tussen postkoloniale schuldgevoelens en compensatienemingen. Ook stelt hij onderzoek naar de Zuid-Afrikaanse visie op het Nederlandse beleid voor. Dit laatste onderwerp vind ik op grond van zijn eigen onderzoek minder overtuigend. Regelmatig immers is te lezen dat Pretoria bepaald niet onder de indruk was van het (zachte) gebruik van de Nederlandse leeuw.

Resteert de vraag of het nodig is de lezer met zoveel feiten te overladen om hem van die conclusies te overtuigen, het eeuwige dilemma van de schrijver. Ik stel het meestal zeer op prijs tot in de puntjes te worden geïnformeerd. Dit keer werd het mij wat veel. De Boer neemt voor elk onderdeel ruim de tijd en gebruikt vele woorden. Hij laat niets weg, zo lijkt het, al ontkent hij dat zelf bij het onderwerp resoluties van de VN tegen Zuid-Afrika (247). De lezer vraagt zich af of de beperking die De Boer zich bij dat onderwerp naar eigen zeggen heeft opgelegd, niet vaker had kunnen worden toegepast. Nu vindt men pas op bladzijde 64 de zeven vragen die als leidraad voor het onderzoek dienden overzichtelijk bijeen. De oorsprong van het begrip 'apartheid' wordt pas op bladzijde 66, de betekenis van 'Sharpeville' pas op bladzijde 81 uitgelegd. De Boer heeft een schat aan informatie geleverd, waar niemand om heen kan. Niet voor niets werd hij in 1999 beloond met de prijs van de Katholieke Universiteit Brabant (onderzoeks-schoon Rechten van de mens) in de categorie proefschriften. Maar hij bereikt ongetwijfeld een veel groter lezerspubliek als hij een tweede, ingedikte versie van zijn studie presenteert.

W. P. Secker

P. Bootsma, W. Breedveld, *De verbeelding aan de macht. Het kabinet-Den Uyl 1973-1977* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, 343 blz., f39,90, ISBN 90 12 08806 2).

Het is ruim een kwart eeuw geleden dat het eigenzinnige kabinet-Den Uyl aantrad. Tijdens de vervroegde verkiezingen van 1972 hadden de confessionele partijen KVP, ARP en CHU samen nog maar 48 zetels gehaald. PvdA, D'66 en PPR hadden er meer: 56. Zo kon het gebeuren dat er in 1973 een kabinet ontstond van tien ministers van deze progressieve drie en zes van KVP en ARP. Daar ging wel een lange en opmerkelijke formatie aan vooraf, waarin PvdA-coryfee Jaap Burger een hoofdrol vervulde. Een resultaat was dat het gemeenschappelijke verkiezingsprogramma van PvdA, D'66 en PPR, *Keerpunt 1972*, niet de exclusieve grondslag van dit nieuwe kabinet werd. Minister Jan Pronk probeerde dat nog wel, door tijdens kabinetsvergaderingen herhaaldelijk hieruit te citeren. Maar zelfs zijn partijgenoot Henk Vredeling dacht daar beduidend anders over: 'Keerpunt, daar veeg ik mijn gat aan af'. Ondanks botsingen tussen regering en parlement, tussen de fracties en tussen ministers onderling, zou het kabinet-Den Uyl bijna de volle vier jaar standhouden. Officieel sneuvelde het op de grondpolitiek, maar feitelijk omdat de bewindslieden uit de PvdA en uit het nieuw gevormde CDA genoeg van elkaar hadden.

Dat het kabinet-Den Uyl nog altijd tot de verbeelding spreekt, bleek na het verschijnen van dit boek. Met behulp van een zonder twijfel uitgekende campagne wist het veel publiciteit te trekken. Een deel van die publiciteit had overigens betrekking op een onthulling over een onderwerp dat het in de Nederlandse media altijd erg goed doet: het koningshuis. Toenmalig staatssecretaris Marcel van Dam had geprobeerd ontslag te nemen, omdat hij het niet eens was met het besluit geen strafrechtelijk onderzoek in te stellen naar de handelwijze van prins Bernhard inzake de Lockheede-affaire. Het is een van de weinige nieuwe feiten die de auteurs weten te presenteren.